

CONSIDERAȚII ASUPRA CLĂDIRII COMANDAMENTULUI (PRINCIPIA) CASTRELOR AUXILIARE DIN DACIA*

Atenția pe care arheologii români și străini o acordă în ultima vreme cercetării comandamentului castrilor este pe deplin justificată, *principia* constituind bune exemple ale arhitecturii romane aplicate în provinciile imperiului. A fost remarcată influența reciprocă dintre *principia* și *forum*-urile orașelor provinciale (inițial este vorba despre o influență exercitată în *forum*)¹, iar exemplul pe care ni-l oferă capitala Daciei romane unde acel *Aedes Augustalium* repetă, în bună parte, planul clădirii comandamentului din fostul castru, ilustrează și el această legătură dintre *principia* și construcțiile civile².

Cum demonstrează R. Fellmann, în cursul sec. I î.e.n. locuința comandantului (*praetorium*) începe să se desprindă de o clădire a comandamentului (*principia*). Acest proces, generalizat în sec. I e.n., se va finaliza în apariția clădirii comandamentului de așa-numitul „tip al *forum*-ului“ („*Forumstypus*“)³. Fellmann stabilește trei variante ale acestui tip, considerând că ele nu pot fi plasate într-o anumită succesiune cronologică (varianta I — cu o curte, varianta II — cu o curte mare și una mai mică în continuare, varianta III — cu o curte continuată printr-o sală acoperită). Totuși, analizând exemple din alte provincii și pe cele din Dacia, unde din cele 16 cazuri doar unul aparține variantei I Fellmann (*Porollisum* faza I, fig. 1) și un altul variantei II (Gilău, fig. 9), am remarcat o frecvență mai mare a variantei I Fellmann în sec. I e.n. Din cele aproape 100 de castru localizate pe teritoriul Daciei, în 16 cazuri, ca urmare a cercetărilor mai vechi sau mai noi, s-au putut publica planurile coerente ale clădirii comandamentului. *Principia* castrilor auxiliare⁴ din Dacia adaugă noi exemple celor cunoscute din alte provincii,

* Comunicare prezentată la sesiunea *Istorie și civilizație în nord-vestul României* a Muzeului de istorie și artă Zalău, 18—19 decembrie, 1984.

¹ R. Fellmann, *Die Principia des Legionslagers Vindonissa und die Zentralgebäude der römischen Lager und Kastelle*, Brugg, 1958, p. 156—162.

² Oferim și exemplul de la *Novae* unde, în secolul IV e.n., *principia* este transformată în *forum* al orașului de aici (T. Sarnowski, în *Archaeologia*, 27, 1976, p. 65).

³ R. Fellmann, *op. cit.*, p. 156—173.

⁴ Excludem din analiza noastră castrul legionar de la Potaissa.

planul lor și materialul descoperit în încăperi aducând în câteva cazuri unele precizări.

Deși în alte provincii, încă în urmă cu decenii, exemplele indicau, în cele mai multe cazuri, existența mai multor faze de construcție la clădirea comandamentului, la noi acestei situații i s-a acordat atenție abia în ultima vreme. Recent publicate, săpăturile efectuate la Gilău (jud. Cluj, fig. 6, 7, 8, 9)⁵ și *Porolissum* (Moigrad, jud. Sălaj, fig. 1, 2, 3)⁶ indică cu claritate existența mai multor faze de construcție la clădirea amintită, inclusiv una sau chiar două de lemn. S-a dovedit că refacerea în piatră a acestei clădiri nu corespunde cu necesitate unei refaceri în piatră a incintei castrului. Sigur nu excludem absența unor refaceri mai ales acolo unde castrul și deci *principia* au funcționat mai puțină vreme. Credem că putem distinge existența a două faze de piatră la *principia* castrului de la Slăveni (jud. Olt, fig. 17), pe planul publicat ca aparținând unei singure faze⁷. Dacă într-adevăr la sud de *aedes*⁸ ar exista două șiruri de camere care să funcționeze concomitent (situație fără analogie în altă parte) atunci, în virtutea aceluși principiu al simetriei (pe care la celelalte spații ale clădirii îl avem cu strictete respectat) ar trebui să existe patru încăperi și la nord de *aedes*. Nu vedem nici rostul aceluși zid care străbate *aedes*-ul. Oricum, se vorbește de o refacere a clădirii, o extindere a „capelei“, în rest păstrându-se aceeași formă⁹. La Buciumi (jud. Sălaj; fig. 4), două gropi¹⁰ în care se depozitase cenușa din *praeefurnia* camerelor de lângă *aedes* ar putea indica și ele o fază anterioară, dacă nu cumva au aparținut unor *praeefurnia* ale fazei publicate¹¹. În cazul clădirii de la Bologa (jud. Cluj) optăm pentru un plan puțin modificat față de cel publicat (fig. 5). Ni se pare mai probabil ca incinta estică a clădirii să fi făcut parte, de fapt, dintr-o clădire vecină comandamentului și identică cu cea care o mărginește și spre vest. S-ar clarifica astfel și dispoziția încăperilor de pe latura din spate (simetric dispusă față de cea centrală — *aedes*-ul). Dacă există cu adevărat un șir de încăperi pe latura estică a clădirii (ar fi singurul caz din Dacia în care

⁵ D. Isac, Al. Diaconescu, C. Opreanu, în *ActaMN*, 20, 1983, p. 85—101.

⁶ A. Landes-Gyémánt, N. Gudea, în *ActaMP*, 7, 1983, p. 159—183.

⁷ D. Tudor, *Oltenia romană*, București, 1978, p. 301, fig. 87.

⁸ Înțelegem prin acest termen „încăperea stindardelor“ (acel „Fahnenheiligtum“), înțeles cu care pare a fi folosit într-o inscripție de la Reculver (Anglia). La un moment dat sînt refăcute aici *aedem principiorum cum basilica* (*AnnEp*, 1962, nr. 258). Alteori pare să i se fi spus, simplu, *domus signorum* (A. von Premerstein, în *Klio*, 1903, p. 34). Termenul *aedes*, cu sensul precizat aici, este des folosit în ultima vreme în literatura de specialitate (de exemplu, S. S. Frere, J. K. St. Joseph, în *Britannia*, 5, 1974, p. 19; G. C. Boon, în *Apulum*, 11, 1973, p. 144; la n. 28 mai face o trimitere la o inscripție ce precizează refacerea unui *aedes*); T. Sarnowski, *op. cit.*, p. 65; D. J. Breeze, *Roman Forts in Britain*, 1983, p. 27.

⁹ D. Tudor, *op. cit.*, p. 306.

¹⁰ N. Gudea, în *Castrul roman de la Buciumi. Contribuții la cercetarea lîmbei Daciei Porolissensis*, Cluj, 1972, p. 25.

¹¹ A. Landes, N. Gudea, în *ActaMP*, 4, 1980, p. 211—219.

aceste încăperi trec și prin *basilica*¹²) atunci ar trebui să plasăm un șir de încăperi și pe latura opusă, simetria lor fiind dovedită în celelalte cazuri.

Planul clădirii comandamentului, cu elementele sale principale, atât în cazul castrelor legionare cât și al celor auxiliare este același (situație normală, aceste clădiri răspund peste tot aceluiași funcții). În acest sens, Fellmann vorbește în clasificarea sa doar despre variante ale aceluiași tip („Forumstypus“), criticând tipologia complicată stabilită de H. Lorenz¹³, lipsită de prezența unui criteriu riguros. Printre cele 16 *principia* săpate în Dacia, cum s-a văzut, există un singur exemplu pentru varianta I Fellmann (Porolissum faza I, fig. 1) și un altul pentru varianta II (Gilău, probabil cu toate cele patru faze, fig. 6, 7, 8, 9), în celelalte cazuri¹⁴ autorii săpăturilor cred că nu există o a doua curte ci un spațiu acoperit (*basilica*). Faptul că în majoritatea cazurilor apare o *basilica* și nu o curte semnifică o adaptare a planului clădirii (de altfel, cum s-a spus, cu elementele sale principale același în toate provinciile imperiului) la condițiile climaterice proprii Daciei. Deși spațiul pe care îl ocupă curtea în lungimea clădirii variază, spațiul ocupat de *basilica* rămâne relativ constant¹⁵. Concluzia este dovedită, spre exemplu, de situația de la *Cumidava* (Rîșnov, jud. Brașov, fig. 22) unde curtea este redusă la 10 m lungime dar *basilica* păstrează o lățime de 8, 10 m, puțin mai mare decât la *Drobeta* (*Drobeta-Turnu Severin*, jud. Mehedinți, fig. 14), unde curtea este lungă de 18,75 m. Situația ne sugerează fie că *basilicii* (cu funcțiile cunoscute) i se acordă mai multă importanță decât curții, fie că în cazul ei se caută respectarea unui model constructiv, poate chiar în legătură cu acoperișul.

Clasificarea propusă de Fellmann a început să fie utilizată și la noi în ultima vreme¹⁶, o încercare de clasificare a clădirii comandamentului castrelor auxiliare din Dacia după un alt criteriu, de exemplu prezența camerelor pe laturile curții, ni se pare nesemnificativă. Lipsa acestor camere își găsește explicația în intenția constructorilor de a economisi spațiul curții, nefiind exclus ca în unele cazuri ele să nu fi fost sesizate. Planurile clădirilor de la *Drobeta* (fig. 14), *Răcari* (jud. Dolj, fig. 16) și *Slăveni* (jud. Olt, fig. 17) asemănătoare între ele prin proporții, numărul mare de camere pe laturile curții, dispoziția camerelor pe latura din

¹² Înțelegem prin acest termen acel spațiu acoperit care urmează curții, specific variantei III Fellmann (vezi discuția asupra termenului la A. Landes, N. Gudea, *op. cit.*, p. 215).

¹³ H. Lorenz, *Untersuchungen zum Prätorium*, Halle, 1936.

¹⁴ La Bologa situația este neclară, gropi moderne au răvășit zona centrală a castrului (N. Gudea, în *Crisia*, 3, 1973, p. 111). La *Drajna de Sus* au fost săpate doar încăperile de pe latura din spate (Gh. Ștefan, în *Dacia*, 11–12, 1945–1947, p. 115–144).

¹⁵ Porolissum — 7 m; Buciumi — 8,25 m; Căței — cca 9 m; Înlăceni — 8,3 m; Tibiscum — cca 7 m; Arcidava — 9,4 m; *Drobeta* — 7,4 m; *Răcari* — 8 m; *Slăveni* — 9 m; *Racovița* — 9,5 m; *Cumidava* — 8,1 m; *Jidava* — 9,5 m. La *Gilău* acest spațiu ocupă 10,5 m și se crede că ar fi a doua curte.

¹⁶ A. Landes-Gyémánt, N. Gudea, *op. cit.*, p. 211 și urm.

spate, prezența absidei la *aedes*, fac impresia unor exemplare la care *principia* castrelor auxiliare au ajuns la un plan deplin cristalizat. Prezența în cazurile amintite a numărului mare de încăperi pe laturile curții ar putea fi legată de situația de la sfârșitul sec. II e.n., când Septimius Severus acordă categoriei de *principales* dreptul de a se constitui în *collegia* ce-și aveau sediul, tocmai în unele dintre aceste încăperi.

Un plan oarecum aparte pare cel al clădirii de la *Tibiscum* (Jupa, jud. Caraș-Severin, fig. 11), distingându-se prin raportul dintre laturile sale (lățime mai mare decât lungimea), acea curte îngustă cu un culoar marcat de bazele unor coloane, *aedes*-ul neobișnuit de mare. Tot în acest caz avem și un bun exemplu pentru acel *excubitorium ad tutelam signorum et imaginum sacrarum*¹⁷ detectabil poate și la *Cumidava*. Atrage atenția și planul clădirii de la *Porolissum* prin dispoziția asimetrică a încăperilor (*officia*) ce mărginesc *aedes*-ul și prin cele care se adaugă în timp clădirii. Ar trebui să ne surprindă și faptul că celui mai mare castru de trupă auxiliară din Dacia (6,9 ha) îi corespund *principia* relativ mici (0,093 ha). Adăugarea acelor încăperi indică, probabil, tocmai neconcordanța ivită la un moment dat între necesitățile trupei și capacitatea clădirii de a-și îndeplini funcțiile ce-i reveneau. În această situație, s-a preferat adăugarea acestor încăperi unei refaceri în întregime a clădirii la proporții mai mari.

Am ajuns aici la o altă problemă, aceea a raportului dintre suprafața clădirii comandamentului și suprafața totală a castrului. Situația verificabilă și în alte părți, între suprafața castrului și cea a comandamentului există un raport direct proporțional, calculându-se proporțiile clădirii în raport cu mărimea trupei din castru, astfel ca ea să-și poată îndeplini funcțiile administrative, religioase ce-i reveneau. La o primă examinare a situației din Dacia s-ar părea că raportul amintit nu se verifică¹⁸. Fără a susține existența unor calcule deosebit de exacte, credem că raportul în discuție există și în Dacia, cel puțin în prima fază de construcție a castrelor. O posibilă explicație a excepțiilor întâlnite, numeroase de altfel, ar constitui-o mărimea în timp a suprafeței castrului, în

¹⁷ CIL, III, 3526; CIL, IV, 3010.

¹⁸ Iată situația raportului dintre suprafața clădirii comandamentului și suprafața totală a castrelor analizate: prima rubrică se referă la denumirea castrelor, a doua la suprafața lor în ha, a treia la suprafața în ha a clădirii *principia* și ultima la raportul dintre suprafața clădirii *principia* (%) și suprafața castrelor: 1) *Porolissum* 6,9; 0,093 (s-a socotit lățimea maximă a clădirii de 31 m); 1,3 %; 2) *Tibiscum* 6,04; 0,118 (s-au calculat dimensiunile de pe planul publicat, ținând cont de scara lui); 1,9 %; 3) *Drajna de Sus* 3,52; rubricile 3—4 lipsă; 4) *Slăveni* 3,49; 0,161; 4,6 %; 5) *Gilău* 1, rubrica 2 lipsă; 0,064; rubrica 4 lipsă; 6) *Gilău* 2, 3,03; 0,08; 2,6 %; 7) *Gilău* 3, 3,03; 0,074; 2,4 %; 8) *Gilău* 4, 3,03; 0,108; 3,5 %; 9) *Bologa* 2,83; 0,094 (aici apar mai multe dimensiuni ale clădirii comandamentului; s-au ales cele oferite mai recent: vezi 29 × 32,5 m, în *Apulum*, X, 1972, p. 135); 3,3 %; 10) *Căței* 2,72, 0,077; 2,8 %; 11) *Arcidava* 2,64; 0,12; 4,5 %; 12) *Răcari* 2,45; 0,125; 5,01 %; 13) *Buciumi* 2,23; 0,083; 37 %; 14) *Iniăceni* 2,07, rubricile 3—4 lipsă; 15) *Drobeta* 1,69; 0,107; 6,3 %; 16) *Cumidava* 1,43; 0,051; 3,5 %; 17) *Jidava* 1,3; 0,1; 8 %; 18) *Racovița* 1,25; 0,063; 5 %, 19) *Titești* 0,27; 0,031; 11,4 %.

timp ce *principia* își păstrează vechile proporții. Indicii în sensul afirmației de mai sus oferă situația de la Gilău. Aici, inițial, corespunzând unui castru de pământ de formă aproape patrată¹⁹ se construiește o clădire a comandamentului de 0,064 ha (fig. 6). Ulterior suprafața castrului aproape se dublează, suprafața clădirii amintite crescînd doar la 0,08 ha (fig. 7). Refăcută în piatră, suprafața ei scade la 0,074 ha (fig. 8). Că totuși spațiul destinat ei nu era suficient ne dovedește o nouă refacere în piatră, la proporții mai mari (0,108 ha, fig. 9).

Nu peste tot pare să existe în *aedes* acel subsol în care se păstrau tezaurul trupei și economiile soldaților. În unele cazuri poate că acest *depositum*²⁰ se afla la demisol (ca la Gilău) sau la nivelul încăperilor vecine, sub un *aedes* înălțat²¹ sau, poate, chiar într-o cameră vecină *aedes*-ului²². La Slăveni și Drajna de Sus (jud. Prahova, fig. 21) ne apar, bine păstrate, astfel de subsoluri. Afirmația că acestea existau doar începînd cu *Septimius Severus*²³, chiar prin acest ultim exemplu se infirmă (pe la 116/117 castrul de la Drajna de Sus este distrus și părăsit²⁴). Faptul că la *Praetorium* II (Racovița, jud. Vilcea, fig. 18) a existat tot timpul, de o parte și alta a *aedes*-ului, doar cîte o încăpere, că la *Porolissum* compartimentarea dintre camerele ce mărginesc spațiul amintit se va desființa ulterior iar la Bućiumi o astfel de compartimentare apare mai târziu, ne-ar putea sugera funcții asemănătoare pentru încăperile de pe o parte a *aedes*-ului.

Despre acel *tribunal* (cu funcțiile bine precizate în ansamblul clădirii) nu credem că lipsește la acele clădiri pe al căror plan publicat nu apare. Mai degrabă credem că nu a fost sesizat, poate tocmai datorită facturii mai slabe a zidurilor sale. Că *principia* au uneori o valoare aproape simbolică, fiind destinate doar păstrării însemnelor trupei și tezaurului, ne-o dovedește clădirea-miniatură de la Titești (jud. Vilcea, fig. 19). În analiza noastră nu am sesizat particularități ale clădirii comandamentului determinate de specificul trupei cantonate în castru.

Materialul descoperit în *principia* sugerează uneori funcțiile diferitele spații ale clădirii. Că acolo unde în curte există încăperi, una sau mai multe servesc ca *armamentaria*, ne dovedesc descoperirile de la Căsești (jud. Cluj, fig. 10) — depozit de vîrfuri de săgeți și sulite²⁵, Slăveni — vîrfuri de săgeți și sulite, unele din bronz aurit (deci se păstrau aici

¹⁹ D. Isac, Al. Diaconescu, C. Opreanu, *op. cit.*, p. 98—99.

²⁰ Din izvoare rezultă că economiile soldaților se păstrează în *deposito*, ad *signa deponit, a depositorum* (A. von Premerstein, *op. cit.*, p. 18).

²¹ Contraforții absidei *aedes*-ului de la Răcari ar putea indica existența unui etaj.

²² La Chester (Anglia) un astfel de *depositum* se află la subsolul camerei din dreapta *aedes*-ului (E. Birley, *Chester Roman Fort*, 1982, p. 12).

²³ G. Webster, *The Roman Imperial Army (of the first and second Centuries A. D.)*, Londra, 1969, p. 191.

²⁴ Gh. Ștefan, *op. cit.*, p. 141.

²⁵ E. Panaitescu, în *BSH*, 15, 1929, p. 78.

și armele de paradă)²⁶. La Jidava (jud. Argeș, fig. 20), deși există încăperi în curte, un depozit de arme s-a descoperit într-o încăpăre pe latura din spate a clădirii. Situația este fără analogie în alte părți, dacă nu cumva trimiterile textului la planul clădirii sînt greșite²⁷. Un relief votiv indică la Slăveni²⁸, foarte probabil în una din încăperile din curte, sediul unui *collegium duplariorum*. La Buciumi în una din aceste încăperi au fost găsite 5 calote de plumb²⁹, foarte probabil greutate-etalon. Două astfel de greutate din plumb au fost descoperite și la Potaissa (Turda, jud. Cluj), tot într-o încăpăre din curte³⁰. Sînt exemplare ce ar ilustra o altă funcție a amintitelor încăperi. Locul vizat de către cei care închină inscripții și altare împăratului pare a fi *basilica*.

S-au pus întrebarea dacă în perioada tîrzie a imperiului *principia* mai există. Credem că răspunsul nu poate fi categoric pozitiv. Situația de la *Drobeta* dovedește că în unele caestre, încă din prima jumătate a sec. IV e.n., *principia* cu planul cunoscut nu mai există. Probabil clădiri separate au preluat părți din funcțiile vechilor *principia*. Pentru ilustrarea acestui proces se pare că tot clădirea de la *Drobeta* ne oferă un exemplu, în măsura în care planul publicat pentru faza din ultima jumătate a sec. III e.n. corespunde realității (fig. 15)³¹. S-a mai afirmat că multe biserici creștine timpurii preiau soluții de construcție folosite la *principia* și anume, prelungirea unui *aedes* cu absidă printr-o sală³². Ipoteza se verifică la Slăveni dacă într-adevăr vechiul *aedes* din *principia* de aici este folosit în sec. IV—V e.n. altar al unei *basilici* creștine³³.

Ca bune exemple ale arhitecturii militare romane, cele 16 *principia* analizate mai sus sugerează cu maximum de elocvență integrarea provinciei Dacia în ansamblul lumii romane. Ele se numără printre puținele edificii monumentale păstrate ale provinciei, imaginea lor avînd valoarea unui exemplu pentru cele care trebuie să se fi înălțat în orașele Daciei. Imaginea noastră despre aceste construcții nu este completă, s-au oferit soluții parțiale unor probleme (nu sînt precizate clar unele funcții ale clădirii, persistă confuzii terminologice). Sîntem siguri însă că cercetările viitoare, inclusiv în *principia* caestrelor din Dacia, vor veni cu soluții și pentru aspectele nelămurite încă.

IOAN STANCIU

²⁶ D. Tudor, în *Historica*, 1, 1970, p. 76.

²⁷ Em. Popescu, E. Popescu, în *Materiale*, IX, 1970, p. 254.

²⁸ D. Tudor, în *Latomus*, 22, 2, 1963, p. 240—252.

²⁹ N. Gudea, *op. cit.*, p. 26.

³⁰ Descoperire inedită, informații amabile M. Bărbulescu căruia îi mulțumim și pe această cale.

³¹ R. Florescu, în *Apulum*, 5, 1965, p. 573—588.

³² R. Fellmann, *op. cit.*, p. 170.

³³ D. Tudor, în *SCIVA*, 30, 3, 1979, p. 453—457.

CONSIDÉRATIONS SUR LE BÂTIMENT DU COMMANDEMENT (PRINCIPIA) DES CAMPS AUXILIAIRES DE DACIE

(R é s u m é)

En Dacie, à la suite des recherches plus anciennes ou plus récentes, on a pu préciser les plans cohérents de 16 *principia* des camps auxiliaires. L'importance de ces édifices est suggérée dès le début par le fait même qu'ils ont influencé parfois les constructions civiles, tout en offrant comme exemple cet *Aedes Augustalium* de la capitale de Dacie romaine. L'auteur pense, tenant compte aussi des exemples de Dacie, que la variante I Fellmann est plus fréquente au premier siècle de n.è.

Les fouilles des *principia* de Gilău (dép. de Cluj, fig. 6—9) et de *Porolissum* (Moigrad, dép. de Sălaj, fig. 1—3) indiquent l'existence de plusieurs étapes de construction, situation probable pour d'autres exemples aussi. Tout en remarquant le plan commun (avec ses éléments principaux) de ce bâtiment dans toute l'étendue de l'Empire romain, on montre qu'en Dacie est présente la variante III Fellmann dans la plupart des cas, fait qui signifierait une adaptation de détail de bâtiment aux conditions climatiques propres à cette province. Une classification du bâtiment de commandement des camps auxiliaires de Dacie selon la présence de ces chambres sur les marges de la cour est appréciée comme insignifiante.

Les plans des bâtiments de Drobeta-Turnu Severin, dép. de Mehedinți, fig. 14), Răcari (dép. de Dolj, fig. 16) et Slăveni (dép. de Olt, fig. 17) constituent quelques unes des plus complets modèles de ce type de bâtiment, faisant l'impression de exemples où *principia* des camps auxiliaires atteignent un plan entièrement cristallisé. On distingue par quelques éléments les bâtiments de Tibiscum (Jupa, dép. de Caraș-Severin, fig. 11) et *Porolissum*.

À une première vue, pour Dacie ne semble pas se vérifier, dans beaucoup de cas, ce rapport de proportionnalité directe (même aproximativement) entre la surface du camp et celle du bâtiment du commandement. L'explication offerte est qu'en agrandissant la surface du camp, les *principia* ont gardé les anciennes proportions. On cherche des arguments dans la situation de Gilău.

Dans quelques cas le matériel découvert dans les *principia* suggère leurs fonctions. La situation de Drobeta de la première moitié du IV-ème siècle n.è., indique qu'ici les *principia* avec le plan connu n'existe plus.

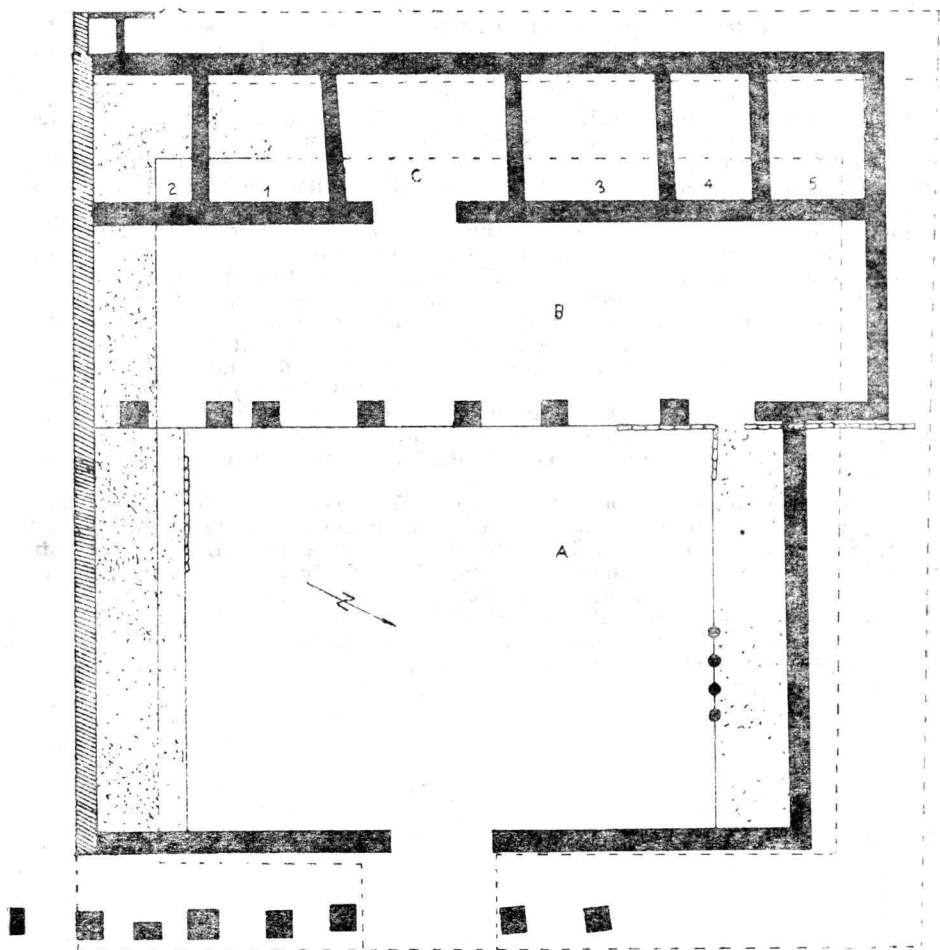

Fig. 1. Terdenum, fațade 1-2, scară 1:200 (clădire A. Iarăs-Cyén (nt, N. Cudea).

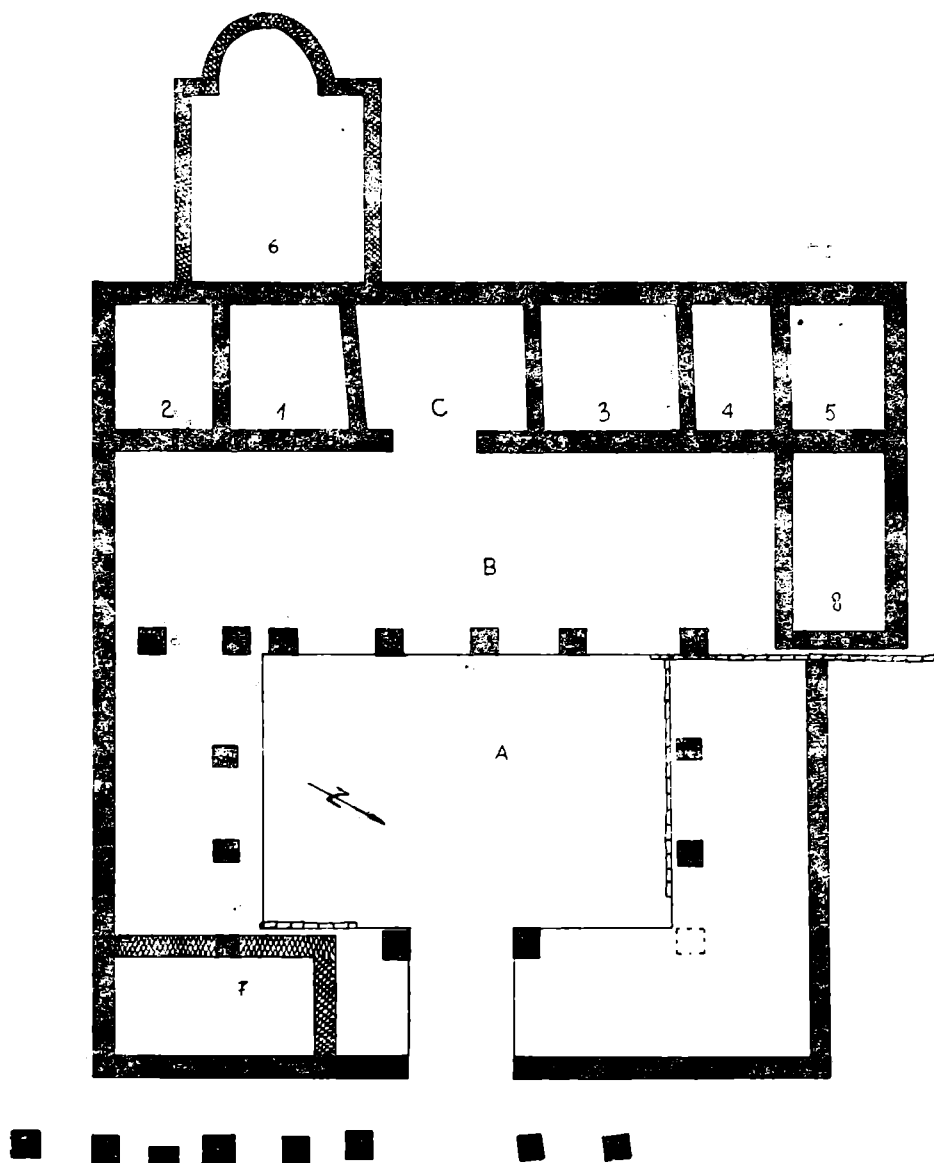

Fig. 2. Porolissum, fazele 3-4, scara 1:200 ((după A. Landes, N. Gudea)

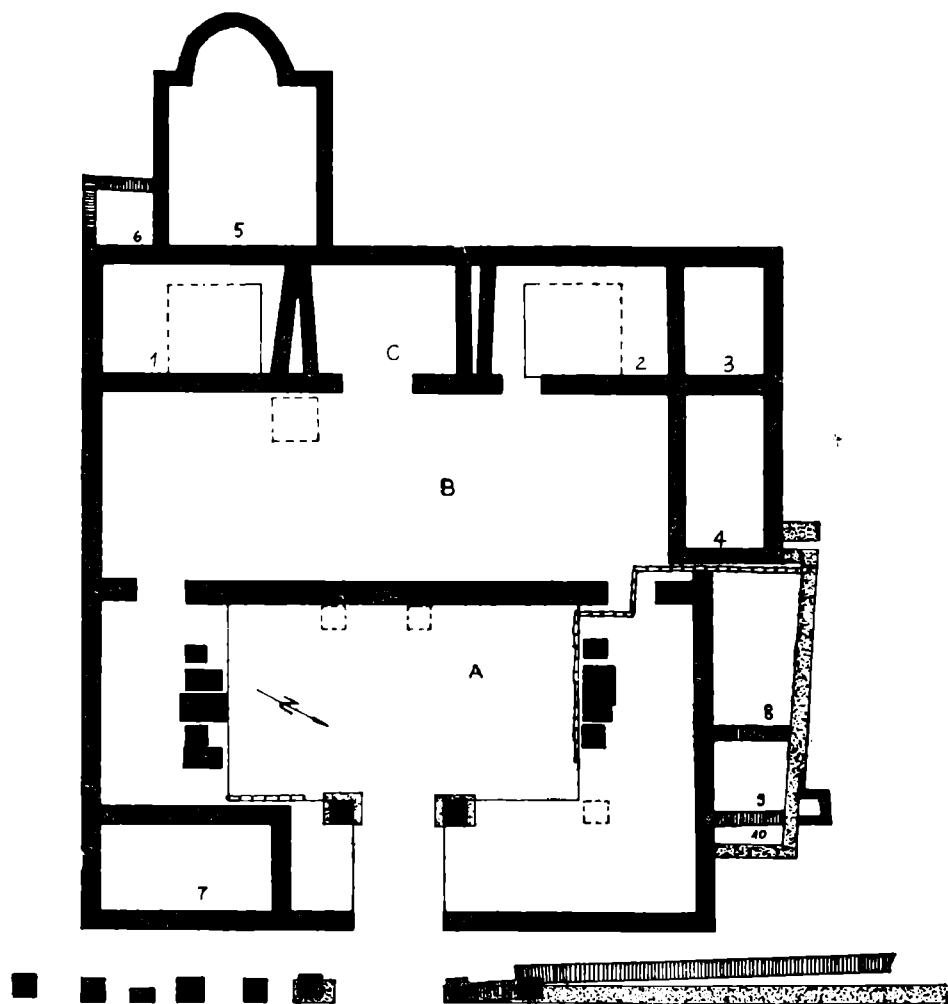

Fig. 3. Porolissum, fazele 5—7, scara 1:200 (după A. Landes, N. Gudea).

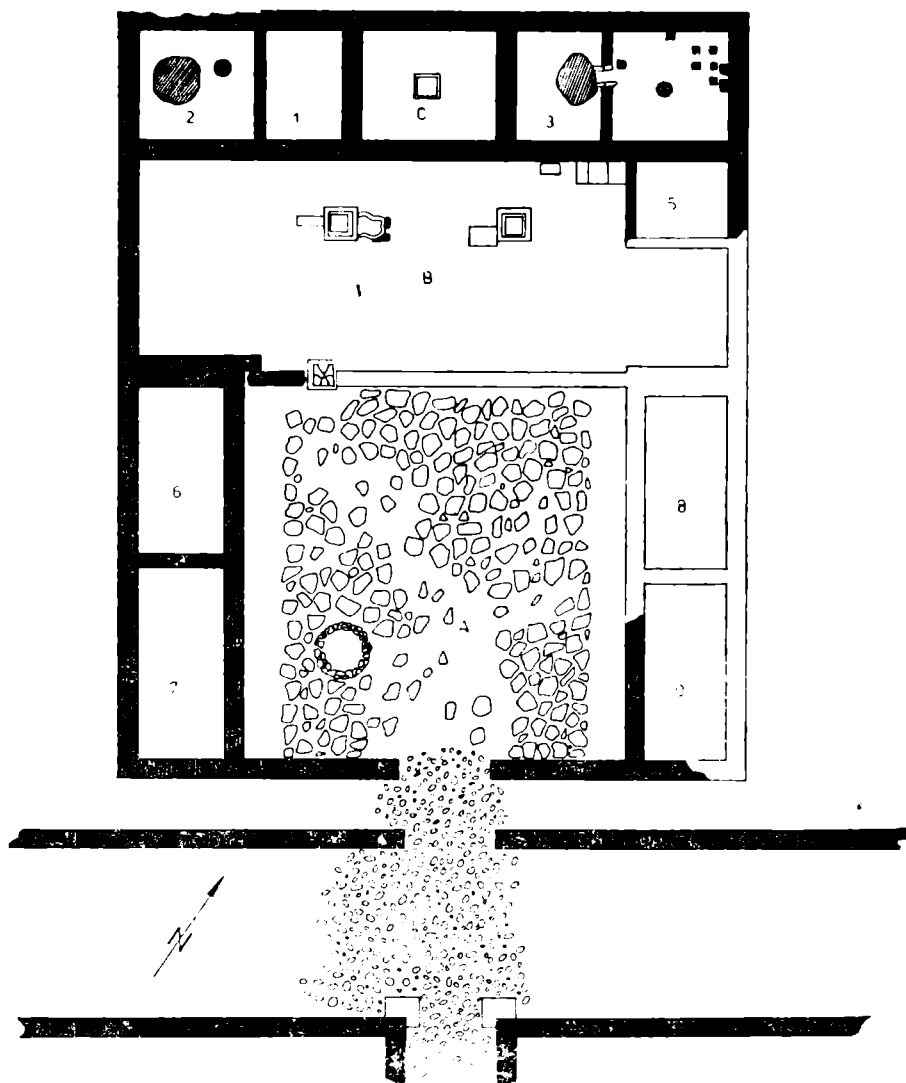

Fig. 4. Buciumi, scara 1:200 (după A. Landes, N. Gudea)

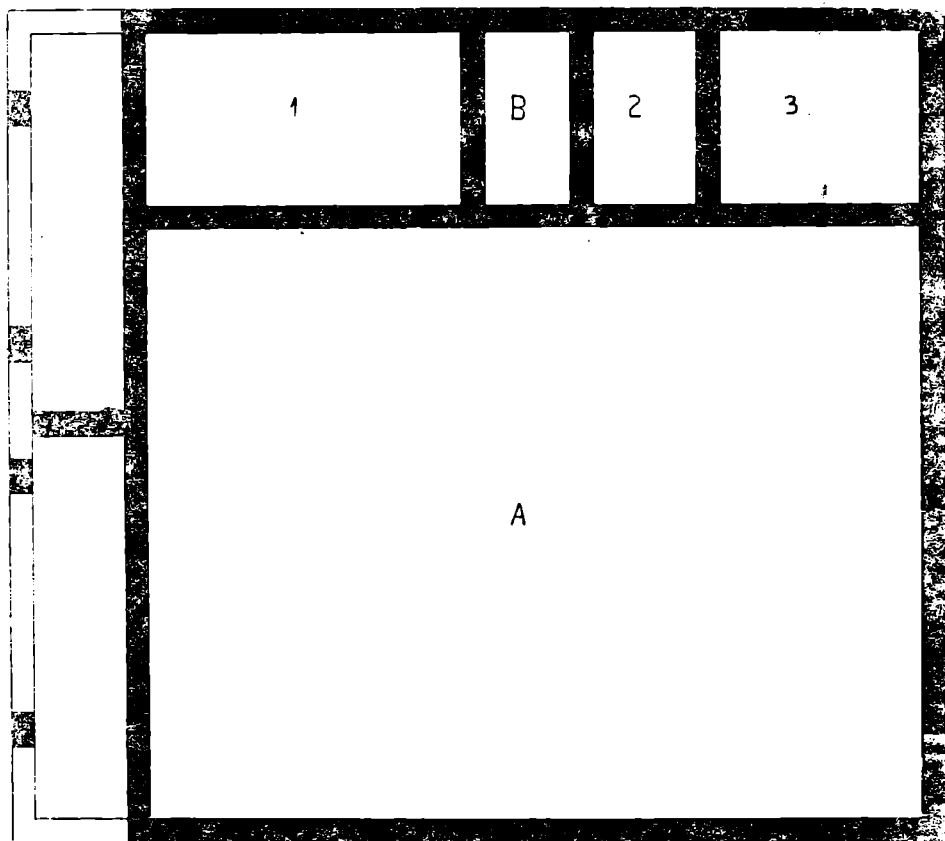

Fig. 5. Bologa, scara 1:200 (după N. Gudea)

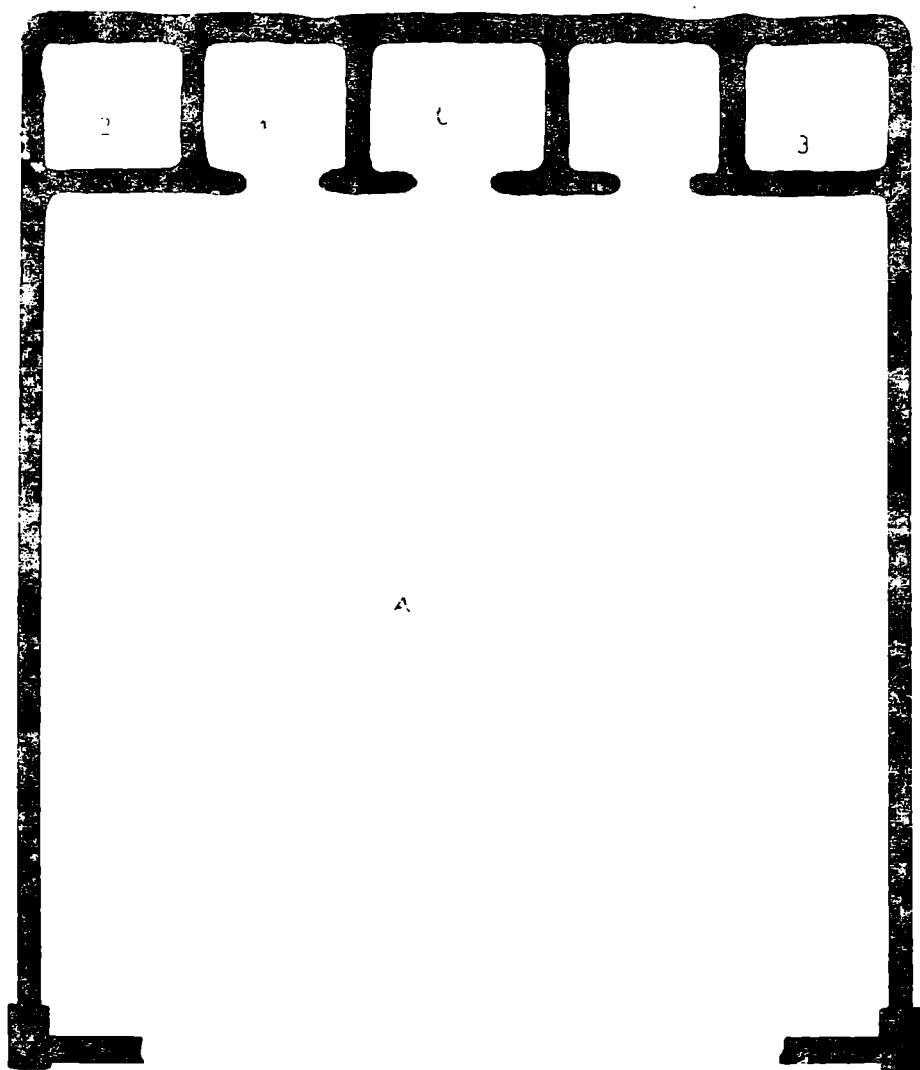

Fig. 6. Gîlău, faza 1, scara 1:200 (după D. Isac, Al. Diaconescu, C. Opreanu)

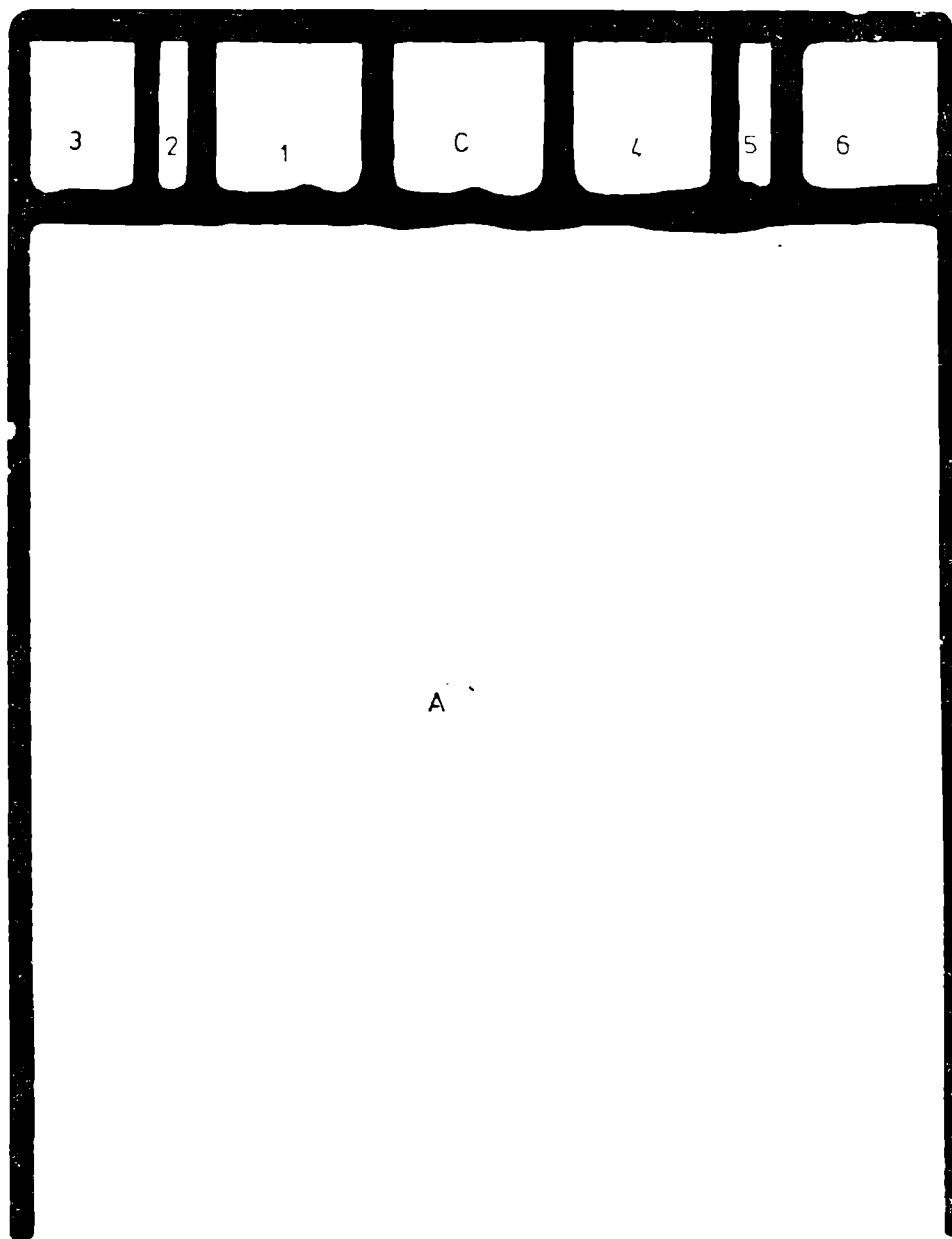

Fig. 7. Gilău, faza 2, scara 1:200 (după D. Isac, A. Diaconescu, C. Opreanu)

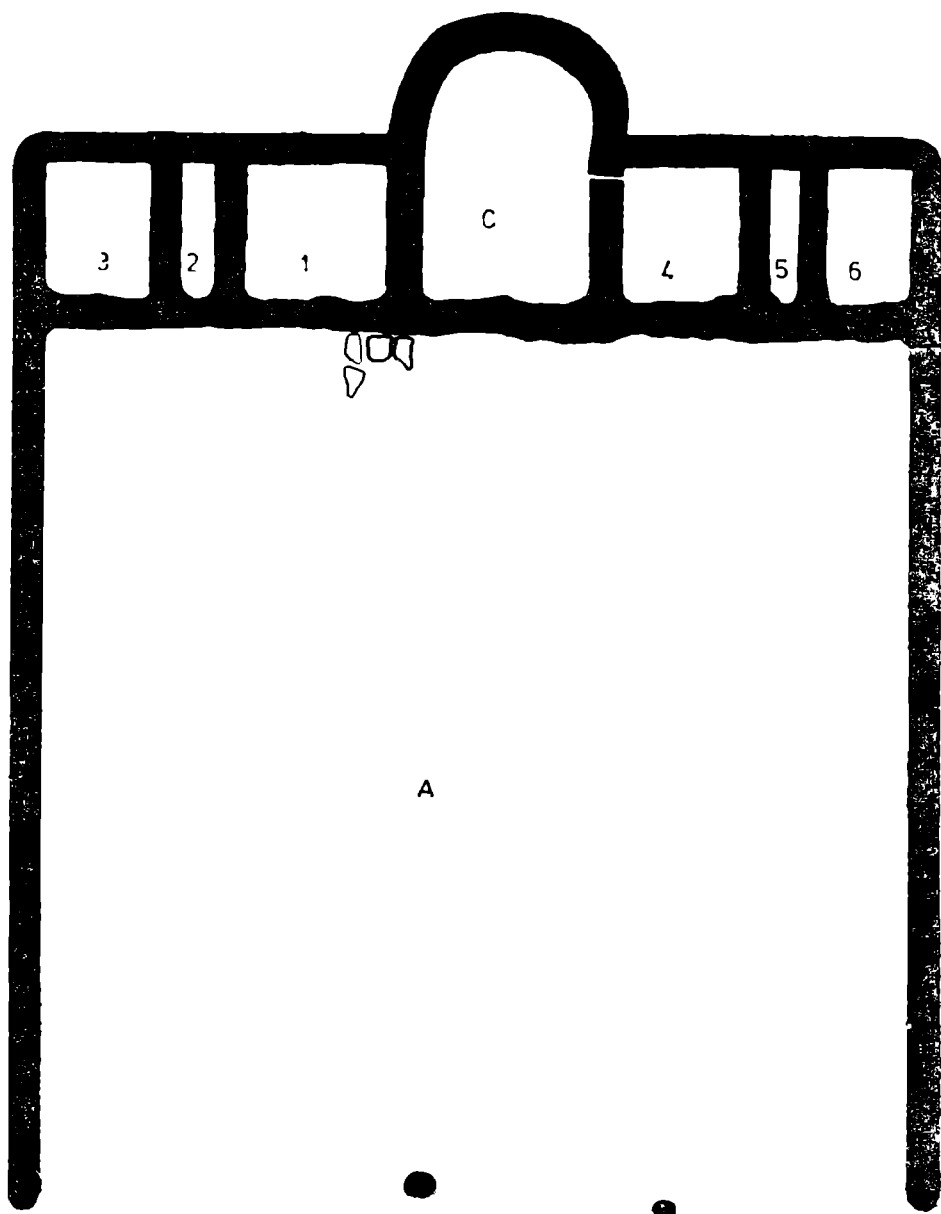

Fig. 8. Gîlău, faza 3, scara 1:200 (după D. Isac, A. Diaconescu, C. Opreanu)

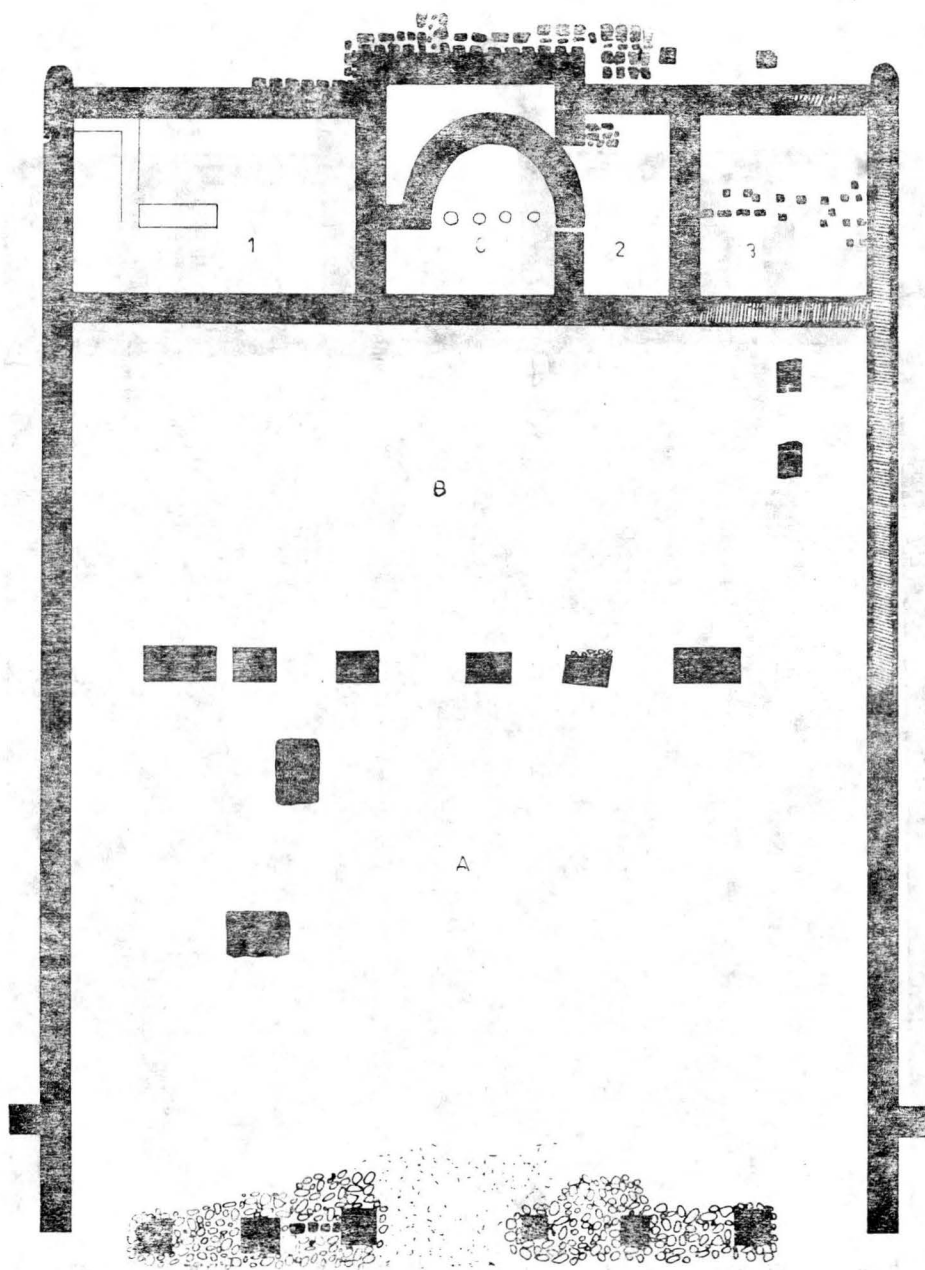

Fig. 9. Gilău, faza 4, scara 1:200 (după D. Isac, A. Diaconescu, C. Opreanu)

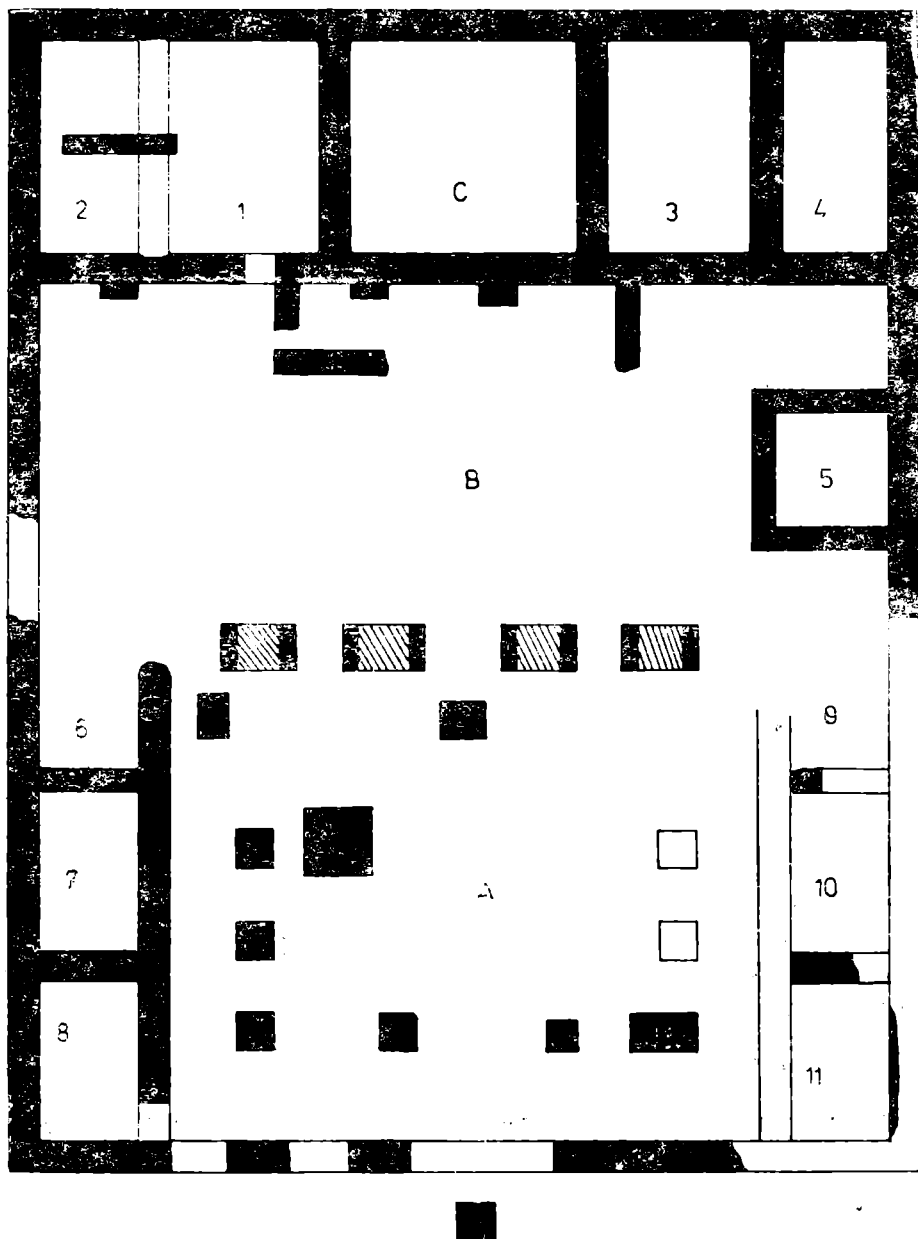

Fig. 10. Cășei, scara 1 : 200 (după Em. Panaitescu)

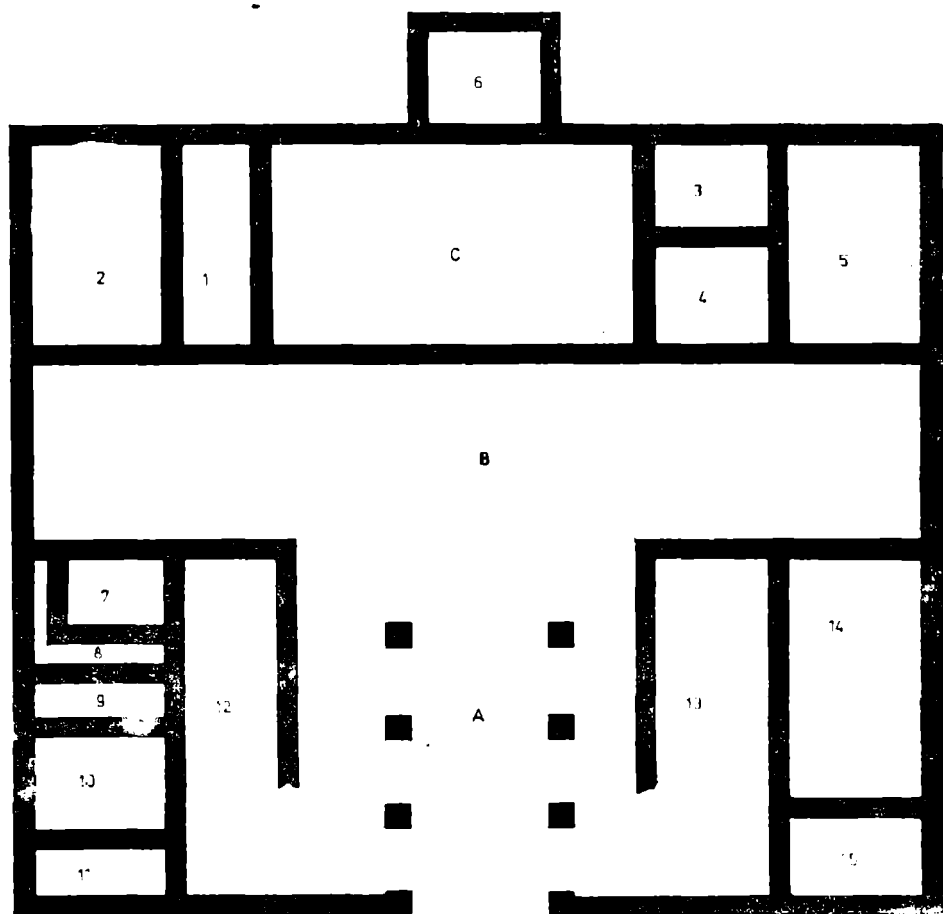

Fig. 11. Tibiscum, scara 1:200 (după P. Bona, R. Petrovsky, M. Petrovsky)

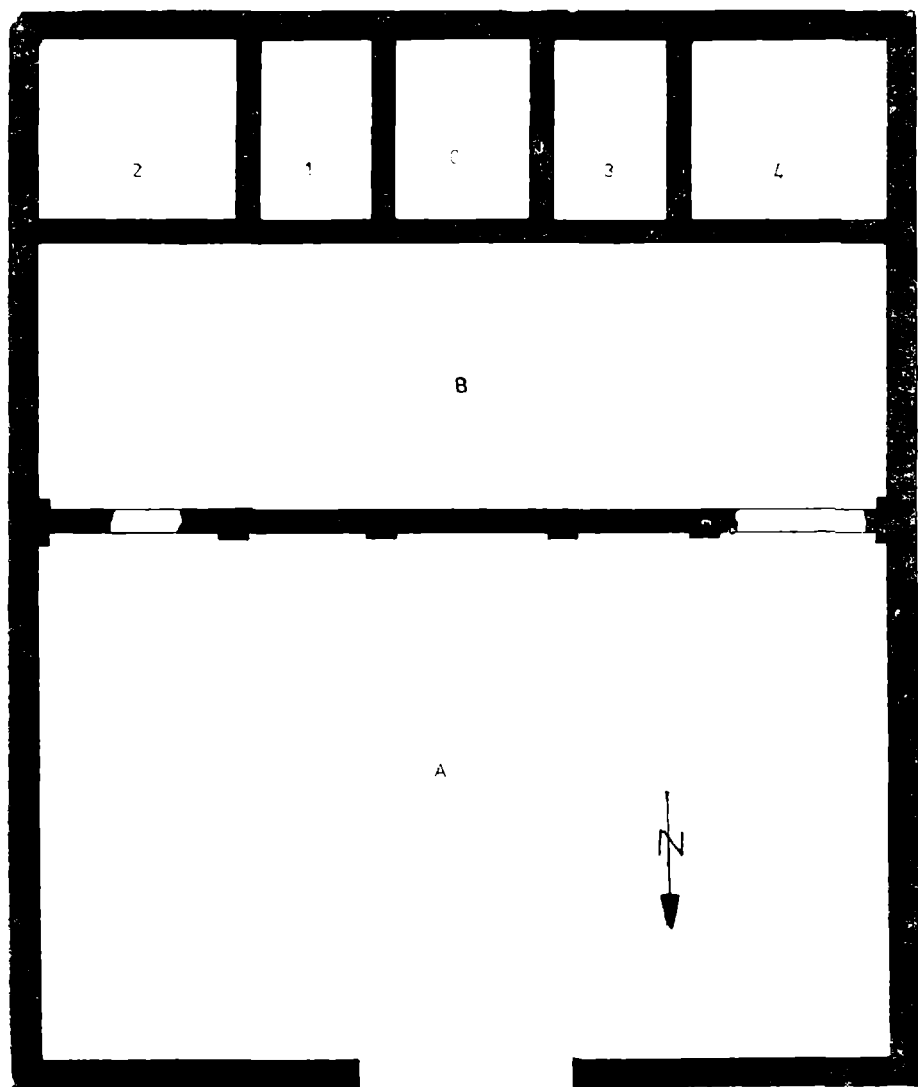

Fig. 12. Arcidava, scara 1:200 (după Gr. Florescu)

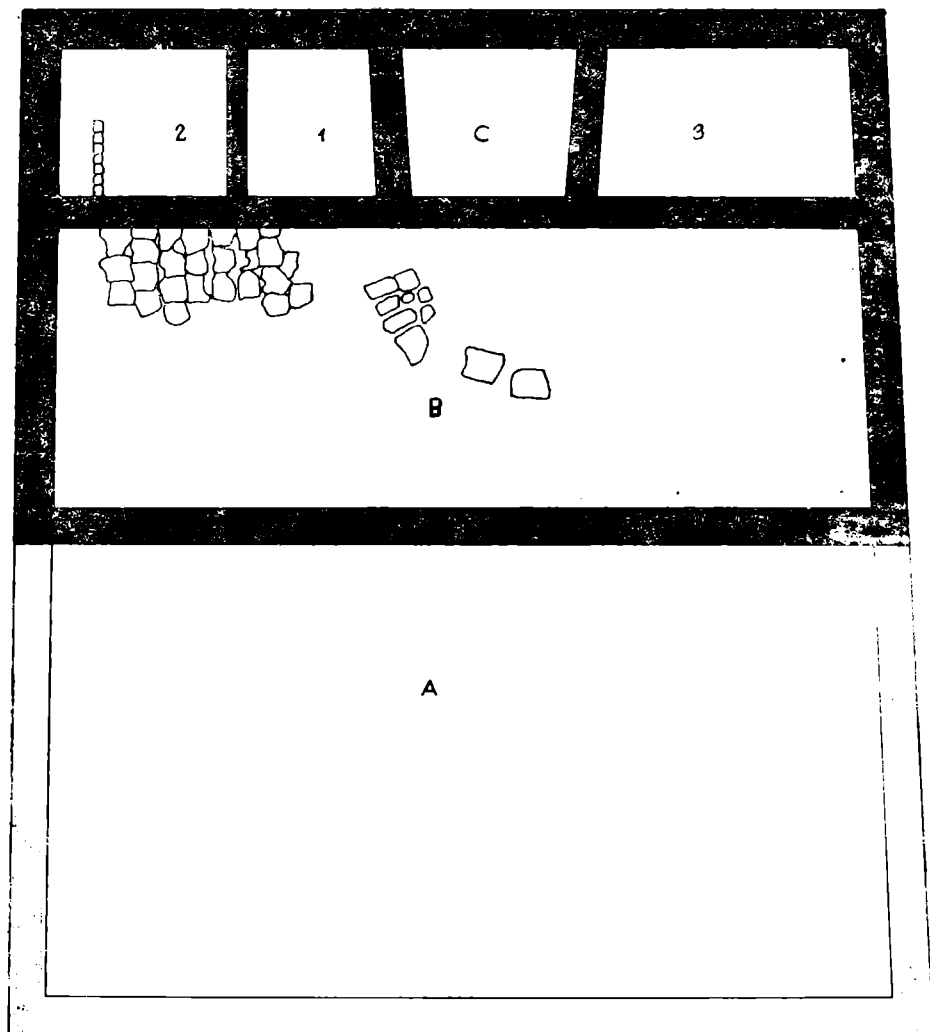

Fig. 13. Inlăceni, scara 1:200 (după N. Gudea)

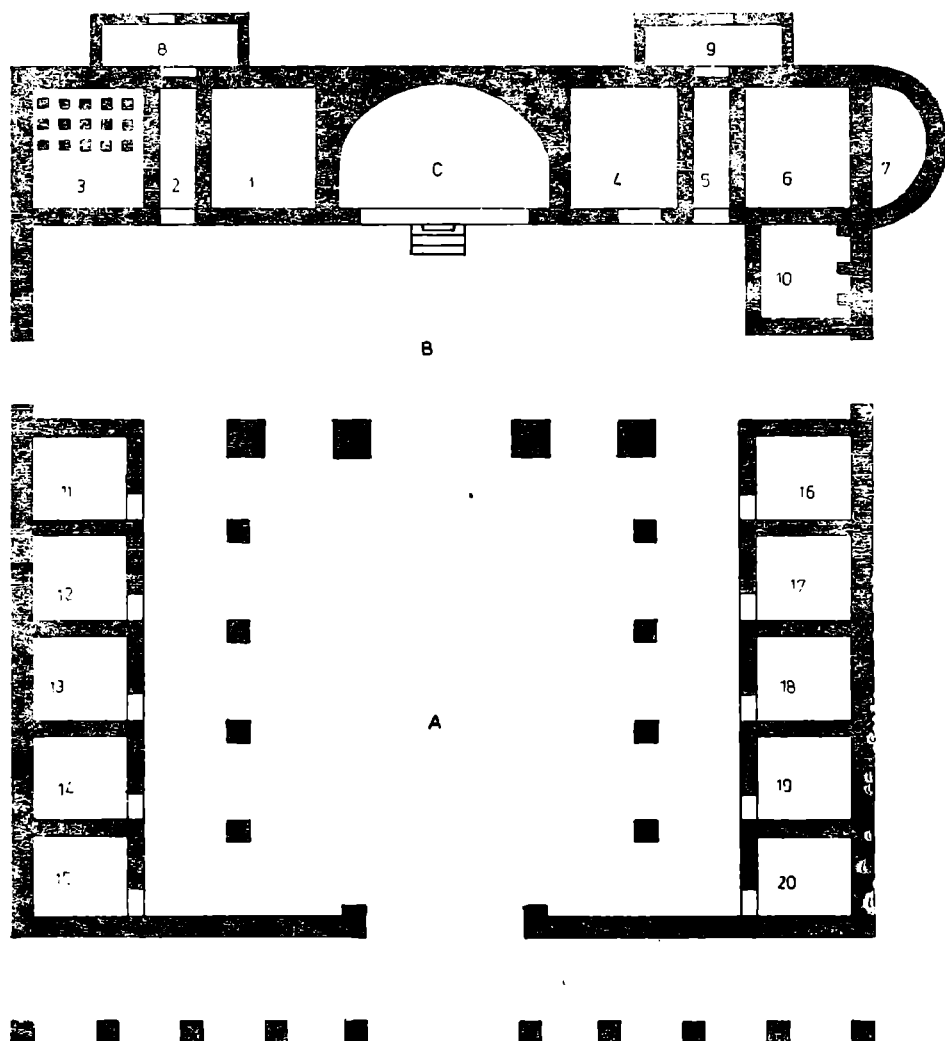

Fig. 14. Drobeta, secolul II e.n., scara 1:200 (după D. Tudor)

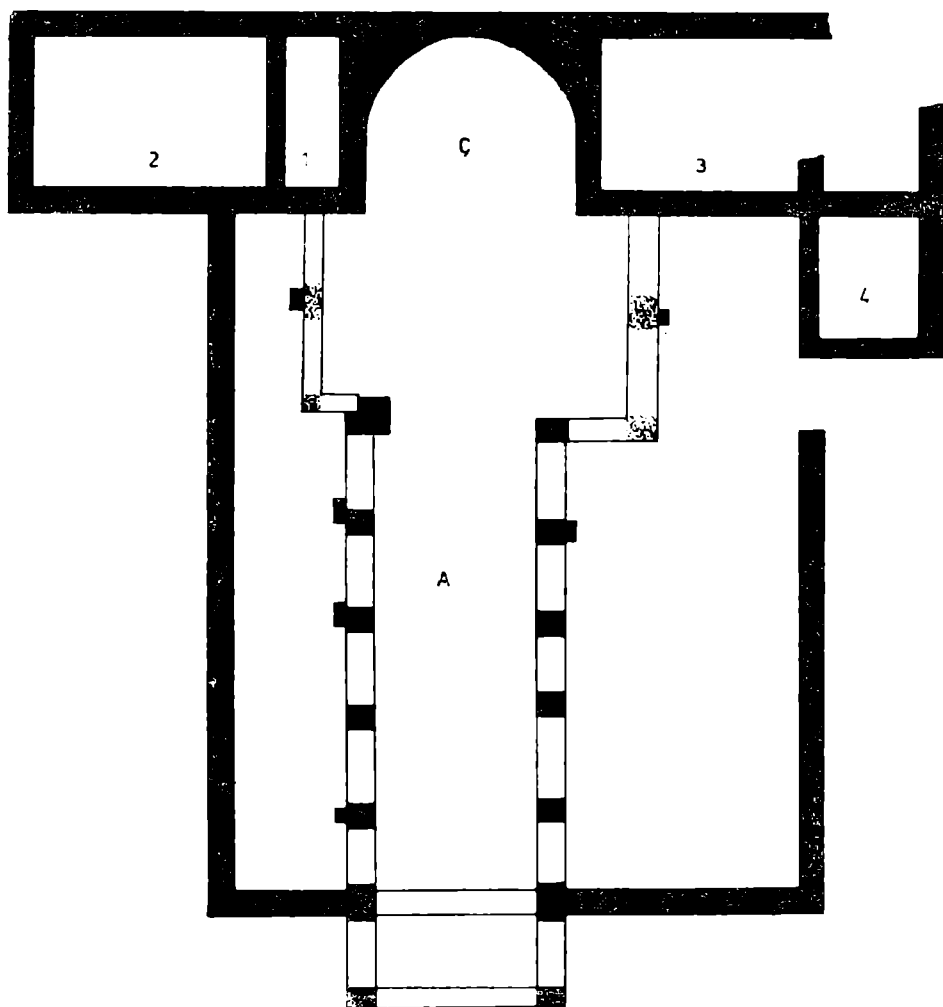

Fig. 15. Drobeta, a doua jumătate a secolului III e.n., scara 1 : 200 (după R. Florescu)

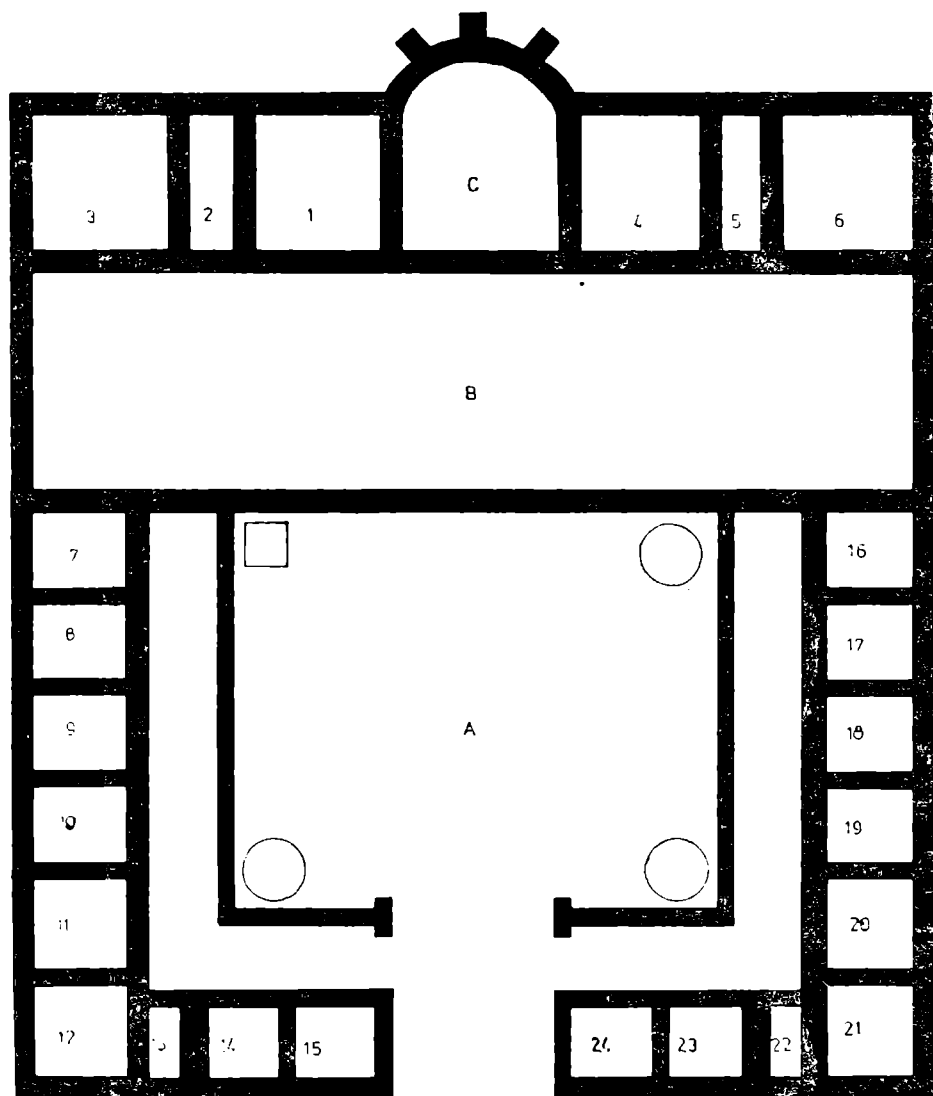

Fig. 16. Răcari, scara 1 : 200 (după Gr. Florescu).

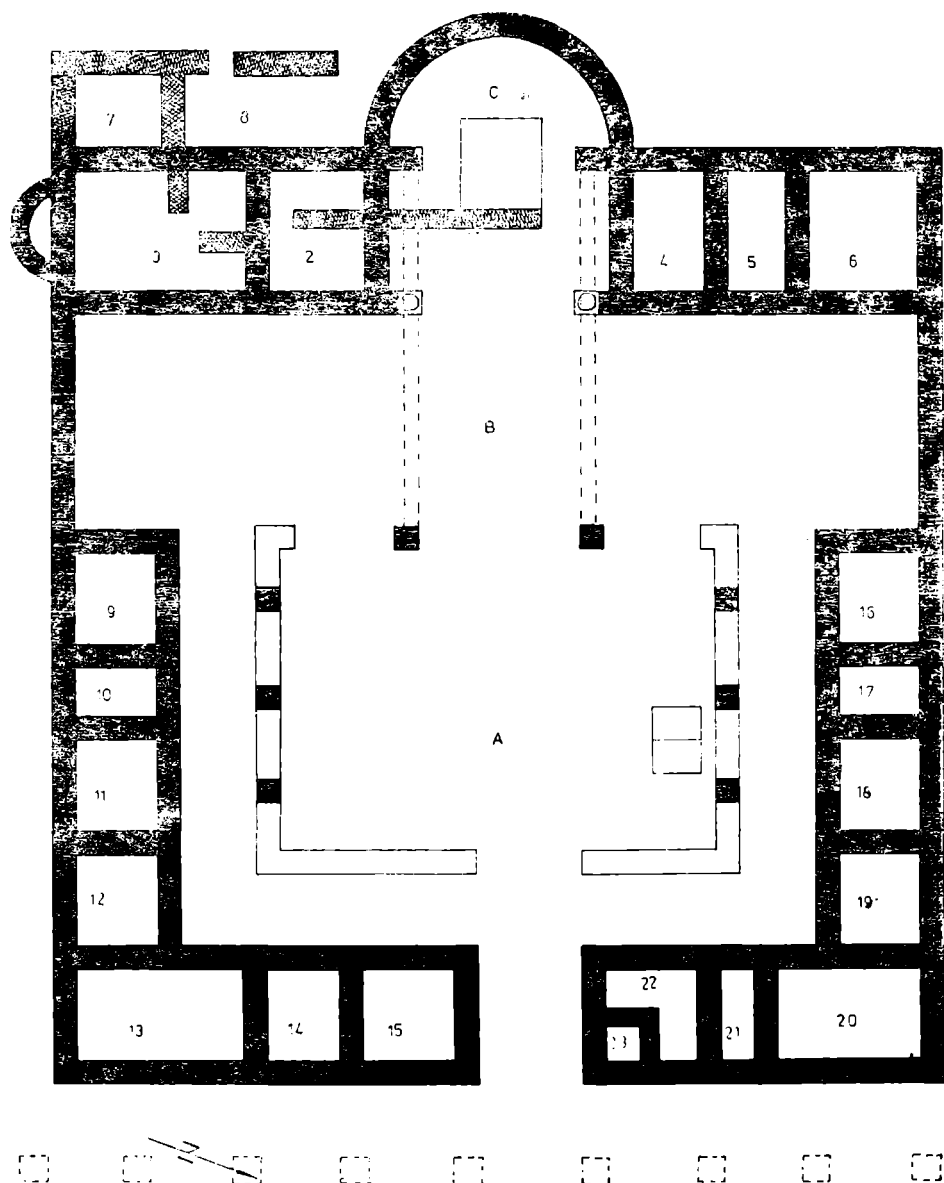

Fig. 17. Slăveni, scara 1 : 200 (după D. Tudor)

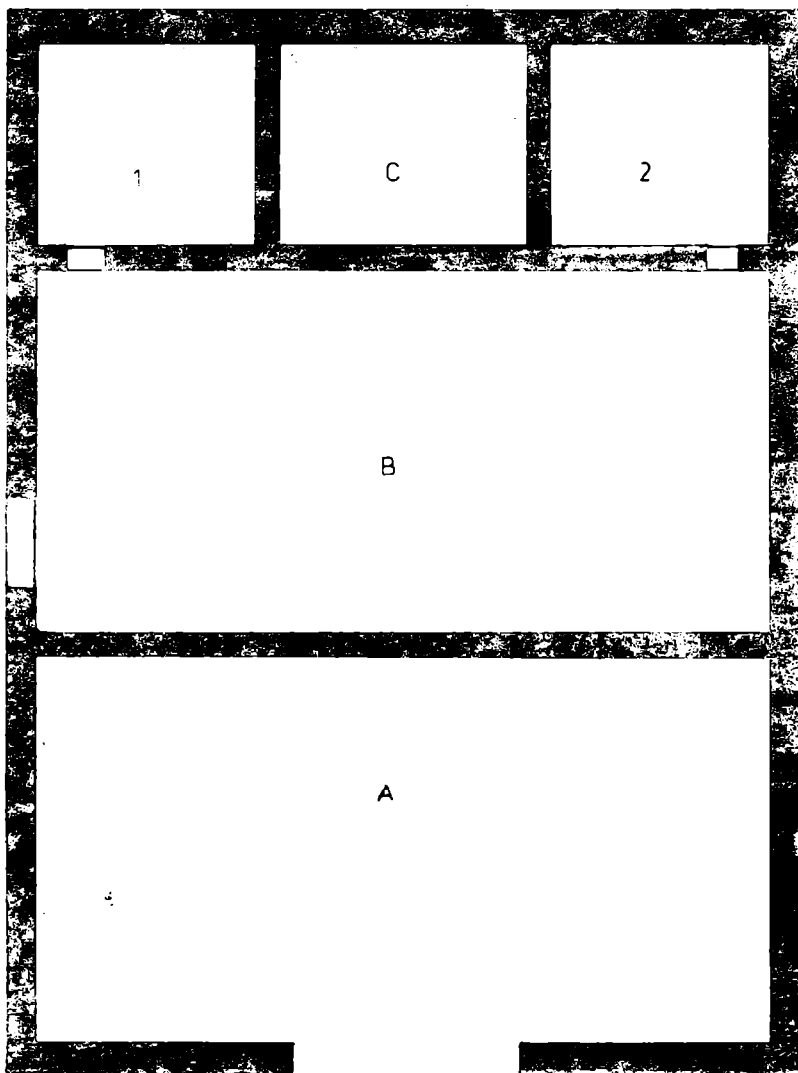

Fig. 18. Racovița (Praetorium II), scara 1:200 (după D. Tudor)

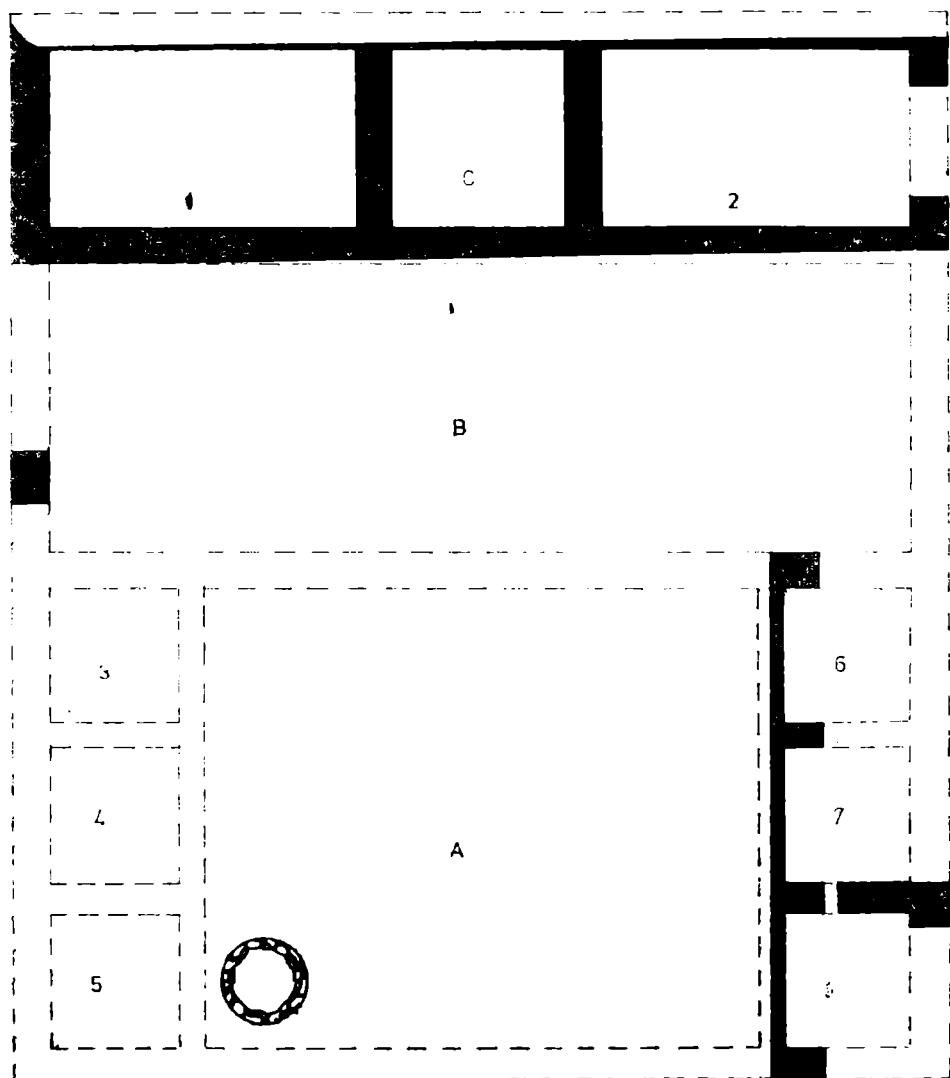

Fig. 20. Jidava, scara 1:200 (după Em. Popescu, E. Popescu).

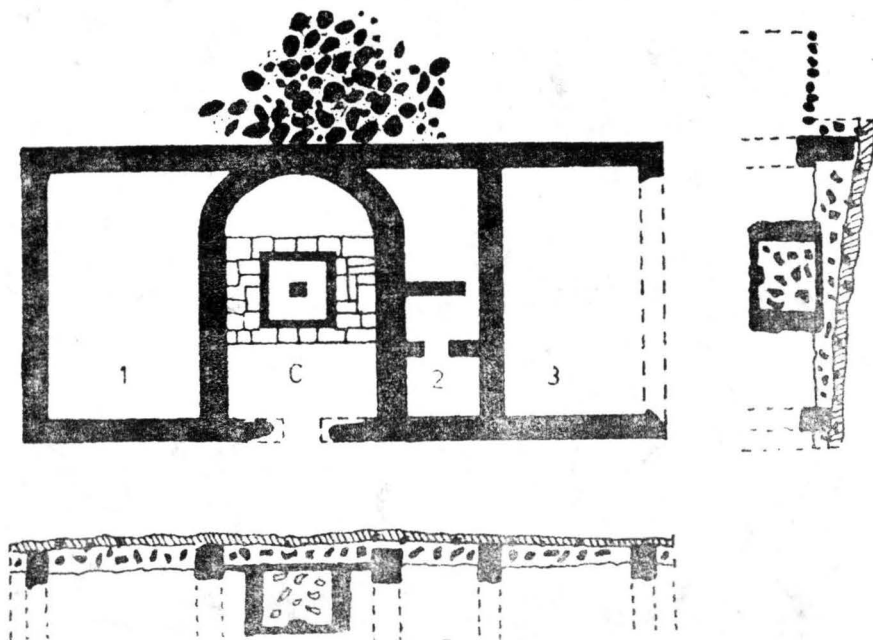

Fig. 21. Drajna de Sus, scara 1:200 (după Gh. Ștefan)

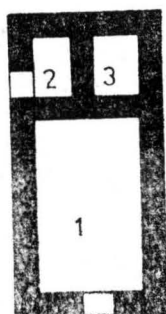

Fig. 19. Titești, scara 1:200 (după D. Tudor)

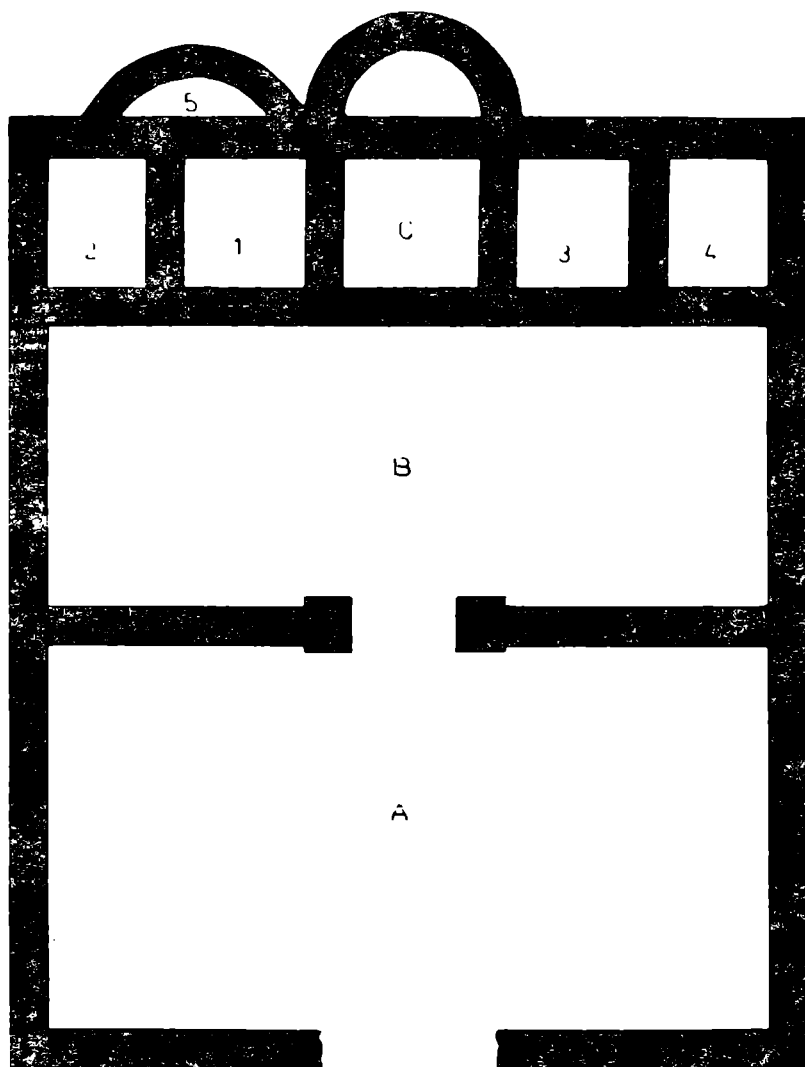

Fig. 22. Cumidava, scara 1 : 200 (după N. Gudea, I. Pop)